

RZASOY, Seyfeddin (2014). “Ebülgazi Bahadır Han Oğuz Töresinin Koruyucusu ve Yaşatıcısı Gibi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014.* 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir (<http://bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/seyfeddin-rzasoy.pdf>), ss.325-336

Seyfeddin RZASOY*

EBÜLGAZİ BAHADIR HAN OĞUZ TÖRESİNİN KORUYUCUSU VE YAŞATICISI GİBİ

Giriş

XVII yüzyıl müellifi Ebülgazi Bahadır Hanın «Şecereyi-terakime» («Türkmenlerin şeceresi») eseri eski Oğuz töresinin örenilmesi bakımından değerli kaynaklardan biridir. Abidenin başlıca struktur değeri ondadır ki, o, tüm semantigi ile «Oğuz mitinin transformatif paradigmalar sistemi olan» Oğuzname eposunu «tarih» kodu ile gerçekleştirir.

§ 1. XVII yüzyıl tarihi düşünce koduna dışarıdan – XX yüzyıldan bakış

Ebülgazi Bahadır hanın «Şecereyi-terakime» eserinde sunulan «Oğuzname» destanı burada tarihi-kronolojik statüsdedir. Hiç tesadüfi deyildir ki, Oğuz-Türk tarihi üzerine aparılmış tedkikatlarda «Şecereyi-terakime» eserinden möteber tarihi kaynak gibi istifade olunmuştur³⁴⁷.

İster «tarihi-kronolojik», isterse de «edebi» oğuznameler mitik-genealojik informasiya gibi kendi «tarihilik» statüsünü tüm hallerde koruyur. Şu halde «tarihi-kronolojik» ve «edebi» tesnifatı metnin tipine nisbetde kendisini doğruldur.

* Prpf. Dr. Azebaycan Muallimler Enstitüsü.

³⁴⁷ Бах: Бартольд В.В. Очерк истории туркменского народа // Сочинения, т. II, ч. I, М.: 1963, с. 547-623; Материалы по истории туркмен и Туркмении. т. II, НVI-НIИ вв., Иранские, бухарские и хивинские источники. / Под. Ред. ак. В.В.Струве, А.К.Боровкова, А.А.Ромаскевича и П.П.Иванова. М.-Л., 1938; Толстов С.П. Города гузов // «Советская этнография», 1947, № 3, с. 55-102; Каррыев А., Мошкова В.Г., Насонов А.Н., Якубовский А.Ю. Очерки из истории туркменского народа и Туркменистана в VIII-НIИ вв. Ашхабад: 1954; Карпов Г.И. Этнографическая работа в Туркмении // СЭ, 1946, № 1, с. 239-240

«Şecereyi-terakime» eserinden Oğuz ritüel-mitolojik dünya modelinin berpası dünya modelini gerçekleştiren mitolojik-epik informasiyaya müellif subjektinin (Ebülgazi Bahadır Hanın) münasebetini aydınlatırmağı taleb edir. Ebülgazi Bahadır Han orta esrler tarihçisi idi ve bu açıdan onun «Oğuzname» informasiyasına münasibeti Ebülgazi Bahadır Hnın düşüncesinin örneyninde ritüel-mifolojik informasiyanın Oğuz tarihi düşünce strukturundaki yerine ve rölüne nazer salmağa imkan verir.

«Şecereyi-terakime»nin yeddi nüshesi esasında onu neşre hazırlamış rus bilgini A.N.Kononov Ebülgazinin kullandığı menbeler sırasında onun epik informasiyaya münasibetini bele seciyyelendirmiştir: «...Ebülgazi halk efsanelerini, türkmenler arasında geniş yayılmış soy kitablarını ela biliirdi, bu sırada epik dastanları, birinci növbette bunlara şeksiz etkisi olan, oğuzların efsanevi Atası «Dede Gorgut»un adı ile bağlı olanları da göstermek olar»³⁴⁸.

Su, elbette, (Ebülgazi Bahadır Hanın intellekti düzeyinde sunulan) XVII yüzyıl tarihi düşünce koduna (sestemiçine) tüm hallerde (A.N.Kononovun intellekti seviyyesinde sunulan) XX yüzyıl tarihi düşünce kodundan (sestemdışından) bakıştır. Ona «İçeriden» – Ebülgazının kendi çağından bakış tarihi düşüncenin diakron düzeyleri (Ebülgazi ve Kononov seviyyeleri) arasındaki dialektik gelişmenin manzarasını ortaya koyur: A.N.Kononov için tüm değeri ile «epik-mitolojik» informasiya olan metn vahidi Ebülgazi Bahadır han için tüm değeri ile kutsal ve gerçek tarihdır.

§ 2. XVII yüzyıl tarihi düşünce koduna içерiden – kendi çağından bakış

Ebülgazi «Şecereyi-terakime»de bir kaç yerde yazdığı esere «nezeri-metodolojik» münasebet bildirmiştir. Türlü «modallig» yönlerini kapsayan bu münasebet **T a r i h - M i t** münasebetlerinin tarihi düşünce kodu seviyesinde gerçekleşme modelinin örenilmesi bakımından elamettardır.

Müellif eserin yazılmış nedenine münasibetde bildirir: «Bundan çok iller geçmişen sonra bu türkmenlerin mollaları, şeyhleri ve beyleri eşitdiler ki, men tarihi yahşı bilirem; budur bir defe onların hamısı [menim yanımı] geldiler ve dediler: «Bizim

³⁴⁸ Kononov A.N. Giriş // Ebülgazi Bahadır han. Şecereyi-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibatçısı İ.M.Osmanlı. Bakı: Azerbaycan Milli Ensiklopediyası N-PB, 2002, s.29

[halkda] Oğuz [Oğuzname] hakkında söylemelerin çoklu [mühitelif nüsheleri] vardır, ancak [hiç bir] iyisi yoktur; onların hamısı yanlışlarla [doludur] ve bir-biri ile uygun gelmir; onların her biri müeyyen nökteyi-nezerlidir». Ve onlar: «Eger bir tane düzgün, itibar edilesi tarih olsaydı, iyi olardı», – deye rica etdikleri vakit men onların isteklerine saygı gösterdim. Bak bu nedenlere göre»³⁴⁹.

Ebülgazinin eserin yazılma nedeni ile ilgili notu «Mit-Tarih» münasebetlerinin etnokozmik strukturunun mühtelif seviyyelerini özünde inikas edir. Odur ki, informasiyani struktur katları seviyyesinde tahlil (berpa) etmeye çalışak. Onun verdiyi melumatdan belli olur ki:

1. «Şecereyi-terakime»nın yazıldığı dövrde «Oğuzname» eposu mühtelif varyantlar seviyesinde mövcud imiş.

2. Varyantlarla bağlı işledilmiş:

- a) «[hiç bir] iyisi yokdur»;
- b) «onların hamısı yanlışlarla [doludur]»;
- c) «bir-biri ile uygun gelmir»;
- ç) «onların her biri müeyyen nökteyi-nezerlidir»;
- e) «...düzgün, itibar edilesi tarih olsaydı...»

– ifadelerinin her biri XVII yüzyilik Oğuz türkünün (Türkmenin) etnokozmik hafızasında Oğuz ritüel-mitolojik dünya modeli ile ilgili mövcud olmuş struktur vahidlerini (katlarını) aydınlatırmağa imkan verir. Bu bakımdan:

a) Oğuz-Türkmenlerin Oğuz Han hakkındaki oğuznamelerin hiç birini «iyi» saymaması birbaşa invariant-paradigma münasebetlerine dayanır: Oğuz-Türkmenlere göre, mövcud oğuznameler (paradigmalar) Oğuz Hanla ilgili «tarihi gerçeyi» (invariantı – kutsal informasiyani) iyi yansitan metnler değildir.

b) Oğuz-Türkmenlere göre, mövcud oğuznameler Oğuz hanla ilgili «gerçeyi» kendisinde aks etdirmek bakımından yanlışlarla doludur. Başka söyle, şu metnlerde «Oğuz Han» informasiyası tahriflere maruz kalmıştır. Şu, mitolojik hasseli kutsal informasiyanın XVII yüzyilik Oğuz-Türk şürünün strukturunda fonksiyonal olmasının göstercisidir. Oğuz-Türkmen etnik düşüncesi gösterilen çağda sakral-mitolojik şecereye bağlıdır ve kendi etnokozmik davranış modelinde

³⁴⁹ Ebülgazi Bahadır han. Şecere-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibatörü İ.M.Osmanlı. Bakı: «Azerbaycan Milli Ensiklopediyası» N-PB, 2002, s. 46

Oğuz han fonksiyonal modeline dayanır. Onlara göre, etnik fonksyonallığın indiki düzeyi sakral davranış modelini kendisinde yansımır ve bunun nedeni sakral informasiyanı taşıyan mövcud metnlerin artıq yararsızlığında, başka söyle, yanlışlarla dolu olmasındadır. *Böylelikle, Oğuz-Türkmenin düşünce strukturunu modelleştirek, «Şecereyi-terakime»nin yazılmasını aktuallaştıran sebebin kendisi, aslında, ritüel-mitolojik harakterlidir: etnokozmik fonksyonallık seviyelerinde «konflikt» ortaya çıkmışdır.* Bu «konflikt»in strukturunu aşağıdaki elementler taşkil edir:

- **Etnos.**
- **Etnokozmik hafızanın başlangıcı (Oğuz Han miti).**
- **Etnokozmik hafızanın bugünü (oğuznameler).**

Aslında, Türkmen molla, şeyh ve beylerinin Ebülgaziye tarih yaratmak isteyi ile muraciet etmeleri «klassik» ritüel durumudur. Ritüel durumunun «klassik» şemasına göre, konfliktin helli uygun **r i t ü e l**³⁵⁰, o da kendi növbetinde kozmik hafıza ile rabitesi olan **m e d i a t o r** (şaman, kahin, rabiteci) teleb edir. Ritüealşunaslıkda bu mediator hem de tipolojik-terminolojik bağlamda **ş a i r** adlanır. V.N.Toporov yazır: «Kozmoloji çağın başka en ehemiyetli figurlarından biri kendi teheyülü ile geçmişle, «yaradılış zamanı» ile temasa girmek vergisine sahip olan **ş a i r** idi ki, bugünle ve yaradılış günü arasında daha bir ünsiyet kanalı kurmağa imkan verir... Şair ilahi **h a f i z a n i n** taşıyıcısı olarak tüm hallerde kollektivin anenelerinin koruyucusu rölündedir »³⁵¹. «Şair tüm kainatı mekan ve zaman bakımından tanır, her şeyi kendi sözleri ile adlandırmayı bacarır (onun adları teyin etmesi buna bağlıdır), dünyayı demiurgun yaratdığı (poetik – S.R.) metndışı dünyaya paralel olarak poetik ve metn bakımından tecessüm etdirerek (yeniden – S.R.) yaratır»³⁵². «Şair neinki mit koruyucusu ve yaratıcısıdır. O, hem sırı mezmur, hem de sırı pragmatik planda mitlerin şerhcisidir... Şairin şerhinde kollektiv terefinden menimsenen mit mövcudluğun esas ziddiyetlerinin «mediasiya» yolu ile hellinin vasitesine çevrilir»³⁵³.

³⁵⁰ Geniş bilgi için bah: Тернер В. Ритуальный процесс. Структура и антиструктура / В.Тернер. Символ и ритуал (сб. трудов). Москва: Наука, 1983, с. 104-269; Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику / Архайический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках (сб. ст.). Москва: Наука, 1988, с. 7-60

³⁵¹ Топоров В.Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд) / Очерки естественно-научных знаний в древности (сб. ст.). Москва: Наука, 1982, с. 20

³⁵² Топоров В.Н. Поэт / Мифы народов мира. В 2-х томах. Том 2. Москва: Изд. «Советская энциклопедия», 1982, с. 327

³⁵³ Топоров В.Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд) / Очерки естественно-научных знаний в древности (сб. ст.). Москва: Наука, 1982, с. 21

Ebülgazi tarihi şürur çağında kozmoloji çağ şairinin (kam-şamanın, yahut Gorgut Atanın) fonksiyonunu yerine yetirir: ona mehz etnik anenelerin goruyucusu ve şerhcisi kimi müraciət olunur. Növbeti ifadelere dikkat edek.

c) Oğuzname informasiyasının sakral başlangıcı ile profan bugünü arasında ziddiyyet yaranmıştır: «onlar... bir-biri ile uygun gelmir». Başka sözle, «*töre – universal davranış formülü*» statüsünde olan oğuznamelerin bir-biri ile uyğun gelmemesi etnik kozmos dahilinde konflikt yaratır: kosmik düzeni bozarak onu kaosa sürükleştir. Bele bir kaos Oğuz-türkmen cemiyetinin nizamına mane olur.

ç) Oğuz-türkmen cemiyetinde «*Töre – universal nizamlanma kodeksi*» bakımından doğrudan-doğruya tehlike yaranmıştır ve tehlike toplumun dahili struktur vahidlerinin ümmü esaslardan yayınmasından, törenin inkar olunmasından – tayfa ve tayfa birliklerinin onu kendi menafelerine uygun şerh etmelerinden kaynaklanır. «Şecereyi-terakime»de gösterildiği gibi: «...onların (oğuznamelerin – S.R.) her biri müeyyen nokteyi-nezerlidir».

e) V.N.Toporovdan gördüğümüz gibi, kosmoloji çağın şairi (kam-şamanı) etnokozmik hafızanın yaratıcısı, koruyucusu ve yaşadıcısı olduğu gibi, aynı zamanda hemin hafızanın «şerhcisidir». Kozmoloji çağ şairinin fonksiyasını tarihi çağda yerine yetiren Ebülgaziden *T ö r e - G e r ç e k l i k* ziddiyyetinin hell edilmesi için etnokosmik hafızanı mehz yeniden «şerh etmek» rica olunur: «Bundan çok iller geçenden sonra bu türkmenlerin mollaları, şeyhleri ve beyleri eşitdiler ki, men tarihi iyi bilirem; budur bir defe onların hamısı [menim yanım] geldiler ve dediler: «... Eger bir tane düzgün, itibar edilesi tarih olsayıdı, iyi olardı...»³⁵⁴.

§ 3. «Şecereyi-terakime» Oğuz-Türkmen düşüncesinde «Töre-Tarih» konfliktinin helli vasitesi gibi

Göründüyü gibi, Ebülgazi Bahadır Hanın «Şecereyi-terakime» eseri Oğuz etnosunun kosmik struktur hadisesi olarak Oğuz-Türkmen düşüncesinde (dünya modelinde) *T ö r e - T a r i h* konfliktinin helli vasitesi gibi ortaya çıkmıştır. Burada «*t ö r e – sosial-siyasi münasebetlerin deyişmez struktur modeli*» gibi dikkat çekir.

³⁵⁴ Ebülgazi Bahadır han. Şecerei-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibcisi İ.M.Osmanlı. Bakı: «Azerbaycan Milli Ensiklopediyası» N-PB, 2002, s. 46

A. İnan «tore – yasa» hakkında yazır: «Eski türkçede kanun manasına gelen yasa (yasağ) termini Moğol istilasından sonra islam tarih ve etnografiya edebiyatına girmiş ve çok yayılmış terimdir. Gök Türkler, hakanlılar ve selcuklular kanun ve nizam ifade eden töرү – түре teriminin yerini tutmuştur. «Yasa» menşei bakımından, şüphesiz ki, Türkçe bir kelimedir...; ...Yasa eski Türk hakanlıklarında yürürlükte olan ve şifahi olarak nesilden nesile intikal eden «töرү» ve kaidelerden başka bir şey olmamıştır. Her hakan ve beyin bu kaidelere kendisinden bazı şeyler de ilave etmiş olduğunda şüphe yoktur. Çingiz Han da zaman ve zeminen icab ettirdiği bazı kaide ve maddeler eklemiştir. Her büyük tarihi olaylardan ve yeni bir sülale tahta geçdikten sonra «töرү» ve yasasının kurultaylarda gözden geçirilmiş ve bazı hükümlerinin münakkışası yapılmış olduğu kaynaklardaki kayıtlardan anlaşılmaktadır»³⁵⁵.

«Şecereyi-terakime»deki konfliktin semantik taraflarına dikkat edek: «**Tore** – strukturdur, hareket sürecinde deyişmeyen münasebetler modelidir. **Tarih** – şu halde hemin deyişmez modelin gerçeklik zemininde bozulması gibi ortaya çıkar... Tore ve Gerçeklik üz-üze gelir, onların üst-üste düşmemesi konflikt yaratır»³⁵⁶.

Ritüelin ümumtipolojik şemasına göre, «**Struktur**» (şimdiki halde – **Tore**) ve «**Tarihın**» (şimdiki halde Oğuz-Türkmen etnosunun ayrı-ayrı tayfalarının maraklarının) uzlaşmaması «**Konflikti**» yaratır, konfliktin helli ise kendi növbetinde «**Ritüeli**» taleb edir. **Konfliktin helli vasitesi olan ritüel rölünü şu halde Ebülgazinin «Şecereyi-terakime» eseri oynayır.** Yene de şu halde «Şecereyi-terakime» etnokozmik ritüelin tarih kodu ile projesyonu, kozmografik işaretti olur.

§ 4. «Şecereyi-terakime» arkaik ritüelin tarihi düşünce çağındaki paradigmacı gibi

«Şecereyi-terakime»nin kendi mezmunu ile, aslında, ritüel-mitolojik universumu, kozmik hafiza ritüelini gerçekleştirdiğini, onun tarihi çağda töremesi ve transformasyonu olduğunu nezere alsak, «Şecereyi-terakime» oğuz ritüel-mitolojik dünya modelinin tarihi kod bağlamındaki ekvivalentidir. Şu durumu kozmik universumlar seviyesinde tezleştirsek, böyle bir manzara alınır:

³⁵⁵ İnan A. Yasa, Tore-Türe ve Şeriat // Abdulkadir İnan. Makaleler ve İncelemeler. 2 Baskı, II cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 222

³⁵⁶ Rzasoy S. Oğuz mifinin paradigmaları. Bakı: Seda, 2004, s. 103

- Hem kozmoloji şur çağının etnokozmik dünya modelini gerçekleştiren ritüel, hem de tarihi şur çağının aynı dünya modelini gerçekleştiren «Şecereyi-terakime»nin her ikisi genetik ve tipolojik kontekstlerde aynı fonksiyonu – toplumdahili «**Konfliktin**» helle vasitesi rölünü oynayır.
- Fonksiyonun eşitliği kozmoloji «**Ritüeli**» ve tarihi «**Yazını**» («Şecereyi-terakime»ni) Oğuz ritüel-mitolojik dünya modelinin farklı kodlarla gerçekleşmiş diakron işaretleri saymağa imkan verir.
- Kozmoloji «**Ritüel**» ve tarihi «**Yazı**» işaretlerinin bir-birine münasebeti kozmik aynığınlık seviyesindedir. Hemin aynığınlık diakron kontekstde tarihi «**Yazı**» işaretini kozmoloji «**Ritüel**» işaretinin transformatif töremesi saymağa imkan verirse, sinkron kontekstde bu işaretler bir-birinin evezedicileri anlamına gelir.

§ 5. «Şecereyi-terakime» oğuz-türkmen düşüncesinin lingvomodeli gibi

Ebülgazinin kitabdakı etnokozmik informasiyaya münasebetini bildiren başka bir parçaya dikkat edek. O yazır: «**Bu kitaba biz «Şecerei-Terakime» adını koyduk. Hamiya melum olsun ki, bize kadar Türk tarihini yazanlar halka kendi meharet ve istedadlarını göstermek için Arap sözleri katmışlar, aynı zamanda Fars sözleri de ilave etmişler, Türk sözlerini ise kafiyeli nesre çevirmişler. Biz bunların hiç birini etmedik, çünkü bu kitabı okuyanlar ve [giraetini] dinleyenler, elbette, Türkler olacaklar, Türklerise ise Türkçe konuşmak gerekdir ki, her kese anlaşılan olsun. Eger bizim söylediğimizi başa düşmeyeceklerse, [onda] ne fayda olacak?!** Eger onların [yeni Türklerin] arasında bir ve ya iki savadlı [ve] ağıl yiyesi olarsa ve eger onlar [deyilenlerin manasını] kendileri başa düberlerse, savadlı olmayan çohlukdan kime onlar izah edecekler?!

O halda ele söylemek lazımdır ki, hamı – iyiler ve kötüler başa düşünler ve onların kalbine yol tapsın»³⁵⁷.

Sitatdan göründüyü gibi, onun içeriyi etnokozmik informasiyanın nasıl adlanması, hemin ad altında hangi nitelikde informasiyanın sunulması ve onun etnokozmik ortamda hangi usullarla (nasıl) menimsenilmesi ile ilgilidir ve buna göre de bizim için burada tahlil aktüelliği kazanır:

³⁵⁷ Ebülgazi Bahadır han. Şecerei-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: «Azerbaycan Milli Ensiklopediyası» N-PB, 2002, s. 47

– Ebülgazi eserdeki etnokozmik informasiyanı «Şecereyi-terakime», yeni «Türkmenlerin şeceresi» adlandırmıştır. Şecere – genealogiyadır ve «Türkmenlerin şeceresi» şimdiki halde Türkmen «etnosunun» onun ulu ecdati (esatiri) Oğuz Handan tutmuş müasir çağınacan tarihini bütövlükde işaretleyir. Bu bakımdan, eser etnos hakkında (onunla ilgili) en mühüm struktur vahidlerinin sistem olarak gerçekleştiği universal etnokozmos işaretidir.

– «Şecereyi-terakime» öz çağının tarihi düşünce kodunu gerçekleştirmekle uygun olarak «tarih» janrında yazılmıştır. Burada «tarihilik» kodu aydın işaretli kozmogonik-mitolojik tabiatı maliktir. Tarihilik – kendi çağının yegane hakiki informasiya olmak statüsü mitin esas hassesidir. M.Steblin-Kamenski yazır ki, «mitne münasebetde bir şey tartışılmaz aydındır: mit ne derecede geyri-hakikat olmasından asılı olmayarak, yarandığı ve yaşadığı yerde hakikat gibi kabul olunan hekayetdir»³⁵⁸. Yahut K.Levi-Strosun yazdığı gibi: «... mit ne kadar ki mit gibi kavranılır, o, mit olarak kalır»³⁵⁹. Bu açıdan, mitin mövcudluğu onun hakikat gibi kabul olunmasında, başka söyle, ona inanılmasındadır. Ebülgazinin «Şecereyi-terakime»sında dini ve mitolojik kozmogoniyalar bir-birine laylansa da, «Türkmenlerin şeceresi»nin etnokozmik başlangıcında ve esasında «Oğuz Han» kozmogonik miti durur. Başlıcası, şu kosmogonik esas «Türkmenlerin şeceresi»nin tüm tarihilik «okunu – nüvesini» oluşturur.

– Ebülgazi «Şecereyi-terakime»nin Türk dilinde olmasını ve ümmüyyetle, Türklerin tarihine aid eserlerin onların ana dilinde – Türk dilinde yazılması zeruretini hüsusî vurgulamıştır. Şu meselede onun «esaslandırması», sadece olarak, kendi dövrünün etnik-milli görüşleri ile müeyyenleşen «milletseverlik » olmayıp, daha geniş mana katlarını kapsamakla «hüsusi» tarihi-metodolojik esaslara malikdir.

– Ebülgazinin eserin yazılması zamanı tatbik etdiyi «tarihi metodologiyaya» göre, her bir halkın tarihi, o cümleden Türkmenlerin tarihi onun ana dilinde yazılmalıdır. O, kendisi buna dayanarak eseri saf, halis Türkçede yazmağa sey etmişdir. A.İnanın yazdığı kimi, «Şecere-i Türk» ve «Şecere-i Terakime» adlı eserlerin yazarı Ebülgazi Bahadır Han bu eserlerini yazdığı dilin en açık Türkçe olduğunu kesin olarak söylemektedir... Hiç şüphe yokdur ki, Ebülgazi Han için öz

³⁵⁸ Стеблин-Каменский М.И. Миф. Ленинград: Наука, 1976, с. 123

³⁵⁹ Леви-Строс К. Структурная антропология. Москва: Глав. Ред. Вост. Лит., 1985, с. 194

Türkçe yazmak, bir kelime bele yabancı, hatta Çağatayca kullanmamak bir ülkü olmuş ve bu ülküsünü gerçekleştirmeye çalışmıştır³⁶⁰.

– Ebülgazinin Türk tarihşunaslığı alanındaki müşahidelerine göre, Türk tarihini yazanlar Türk diline Arap ve Fars kelimeleri katırlar ki, bu da Türk hakkında Türkçe lazım olan etnokozmik tarihi informasiyanın, şartı olarak desek – «Türkname»nin kavranmasını çetinleştirir.

Belelikle, Ebülgazinin «tarih metodologiyasında» ünsiyyetin en mühüm amili olan dil başlıca prensep gibi götürülür. Bu prensep semantik strukturuna göre mitolojik-kozmogonik hasselidir. Mit «birinci işaretler sistemi olan» dilin³⁶¹ esasında teşekkürül tapıb, hüsusi tipli struktur kazanmış «ikinci işaretler sistemi» gibi dil invariantının paradigmasıdır. K. Levi-Stros yazır: «Mit – dildir. Ancak bu dil ele bir yüksek seviyede işleyir ki, hemin seviyede mana... onun teşekkürül tapıldığı dil esasından ayrıla bilir»³⁶². Evvelki tedkikatlarımızdan birinde gösterildiği gibi, «...mitin strukturu dilin strukturu projeysiyalandırır. Bunlar aynı bir strukturu farklı seviyelerden aks etdirir. Dil şu halde mitin invaryantı, mit ise kendi növbetine onun paradigmasıdır»³⁶³. *Demek, Ebülgazinin Oğuz-Türkmen toplumunun struktur harmoniyasını berpa etmek amacı ile yazdığı eserde uyguladığı «tarih metodologiyası» en ümumi planda «Dil-Tarih» münasebetler modelinin etnokozmik harmoniyasına dayanır.*

§ 6. Ebülgazi «Oğuzname»sında «Dil-Tarih» modelinin etnokozmik strukturu

«Dil-Tarih» münasebetler modeli diakron-arketipik ve aynı zamanda sinkron-arkitektonik strukturuna göre «Dil-Epos» ve «Dil-Mit» münasebetlerinin paradigmatik okunu nazerde tutur:

**Dil – Mit
Dil – Epos
Dil – Tarih**

Göründüyü kibi, Ebülgazinin «Şecereyi-terakime»de uyguladığı «tarih metodologiyası» arkitektonik strukturu bakımdan

³⁶⁰ İnan A. Ebülgazi Bahadır Han ve Türkçesi // Abdulkadir İnan. Makaleler ve İncelemeler. 2 Baskı, II cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.108

³⁶¹ Труды по знаковым системам. Вып. 2, Тарту: 1965, с. 6

³⁶² Леви-Строс К. Структурная антропология. Москва: Глав. Ред Вост. Лит., 1985, с. 187

³⁶³ Rzasoy S. Oğuz mifinin paradigmaları. Bakı: Seda, 2004, s. 121

dil-tarih münasebetlerinin etnokozmik harmoniyasını nazerde tutmakla «**Dil – Mit – Epos – Tarih**» struktur töremesine (zencirine) dayanır. Şu halde dilin mite münasebeti kendi struktur esaslarını dilin eposa³⁶⁴ ve tarihe münasebetlerinde koruyur. Dil mitin strukturunu oluşturmakla onun arkitektonik hafızasına çevirilir. Mit de epos için aynı ile böyle bir struktur esasını ve arkitektonik hafızanı oluşturur. Ebülgazi çağında «Tarih» etnokozmik informasiya strukturu bakımından mehz «Mit-Epos» informasiyasından oluşur. Şu halde Ebülgazinin türkler hakkında tarihi eserlerin mehz türk dilinde yazılması hakkındaki «tarihi-metodoloji» «tezi» hem de kendi arkitektonik strukturu bakımından Oğuz-Türkmenlerin etnokosmik hafızasının «**Dil-Mif**» arketipini aks etdirir.

§ 7. XVII yüzyıl Oğuz-Türkmen tarihşünaslığında «tarihçi ve tarih» münasebetler modeli

Ebülgazinin bir tarihçi gibi, «Şecereyi-terakime»de kullandığı etnokozmik informasiyanın tarihilik «ayarına» münasebetde onun şecere bilgilerini nece elde etmesi hakkındaki kayıtları saciyyevidir:

«Türkmenlerden, ömürlerini döyüşerde geçirmiş meşhur adamlar ve geçmiş günlerin «bahşileri» bunları söyleyirler»³⁶⁵.

«Türkmenlerin tarih bilen tüm müdrik kocaları Oğuz Hanın on iki çadırlarda (ürge) oturan iyirmi dört torununun adlarının anlamı hakkında, onların tamgaları nasıldır ve onların ongonları olmuş kuşların adları hakkında bele söyleyirler»³⁶⁶.

Bu kayıtlar esatiri-epik informasiyanın taşınma ve yaşama durumu (pragmatik durum) hakkında bilgiler verir. Onlara dikkat edek:

- Ebülgazi üçün etnokozmik informasiyanın şifahi kaynaklarını aşağıdaki söyleyici (informator) tipleri oluşturmuştur:
 1. (Ömürlerini döyüşerde geçirmiş) **m e ş h u r a d a m l a r**.
 2. (Geçmiş günlerin) **b a h ş i l e r i**.
 3. (Tarih bilen bütün) **m ü d r i k k o c a l a r**.

³⁶⁴ Dil-Epos münasibetlerinin poetikası hagginda bah: Veliyev K. Dastan poetikası. Bakı: Yaziçi, 1984

³⁶⁵ Ebülgazi Bahadır han. Şecere-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: «Azerbaycan Milli Ensiklopediyası» N-PB, 2002, s. 69

³⁶⁶ Ebülgazi Bahadır han. Göst. eseri, s. 70

Ebülgazinin söyleyicileri Oğuz-Türkmen toplumunda hafızalarında yaşatdıqları (sakladıkları) informasiyanın «môteberliyine» (düzlüyü ve doğruluğuna) hiç bir şüphe edilmeyen şahıslardır. Söyleyicilerin titulları, sosyal rank ve mövkileri, toplumun strukturunda oynadıkları röl, elece de manevi-ahlaki, dini-merasimi statüs ve fonksyonları onların etnokozmik değerlerin konsentrasiya olunduğu, etnosun struktur değerlerinin taşıdığı subjektler olduğunu gösterir.

Ebülgazinin söyleyicilerden elde etdiyi melumatlar tüm hallarde toplumun struktur esaslarına aittir ve en başlıcası, hemin bilgiler etnokosmik değer gibi arketipik mukaddesliyini koruyur. Hemin melumatları tam tesnif etmesek de, onlar, esasen, aşağıdakileri kapsayır:

1. İslami genealogiyaya ait (hem de kontaminasiya) olunmuş «Oğuz Han» şecere informasiyası;
2. Oğuz toplumunun sosyal strukturu, onun esasında duran dünya modeli ve onun elementleri;
3. Etnokozmik strukturun ritüel-mitolojik tesnifat sistemi: etnososyal struktur elementlerinin adları, adların mövcud dünya modelinin fonksiyonal katı seviyeyesinde manaları;
4. Etnosun dünya modelinin semiotik tesnifat-işaretlenme sistemi (başka söyle – toplumun totem tesnifatı seviyeyesinde işaretlenmesi): tamgalar, ongonlar;
5. Sosyal sistemin heyatının tenzimleyici mekanizmleri (başka söyle – ritüel sistemi): ayin ve merasimler.

(Kayıd edek ki, sunduğumuz tesnifat ilkin ümmüleştirmeye olup, kendisinin teknilleşme olanakları bakımından diğer tatkıatçılar için açıkdır.)

Kaynakça

Ebülgazi Bahadır han. Şecerei-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: «Azerbaycan Milli Ensiklopediyası» N-PB, 2002, 146 c.

Бартольд В.В. Очерк истории туркменского народа // Сочинения, т. II, ч. I, М.: 1963, с. 547-623

İnan A. Ebülgazi Bahadır Han ve Türkçesi // Abdulkadir İnan. Makaleler ve İncelemeler. 2 Baskı, II cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.108-116

İnan A. Yasa, Töre-Türe ve Şeriat // Abdulkadir İnan. Makaleler ve İncelemeler. 2 Baskı, II cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 222-228

Каррыев А., Мошкова В.Г., Насонов А.Н., Якубовский А.Ю. Очерки из истории туркменского народа и Туркменистана в VIII-ХІІІ вв. Ашхабад: 1954

Карпов Г.И. Этнографическая работа в Туркмении // СЭ, 1946, № 1, с. 239-240

Kononov A.N. Giriş // Ebülgazi Bahadır han. Şecereyi-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Rus dilinden tercüme eden, ön söz ve göstericilerin müellifi ve bibliografiyanın tertibçisi İ.M.Osmanlı. Bakı: Azerbaycan Milli Ensiklopediyası N-PB, 2002, s. 9-42

Леви-Строс К. Структурная антропология. Москва: Глав. Ред Вост. Лит., 1985, 536 с.

Материалы по истории туркмен и Туркмении. т. II, HVI-ХІІІ вв., Иранские, бухарские и хивинские источники. / Под. Ред. ак. В.В.Струве, А.К.Боровкова, А.А.Ромаскевича и П.П.Иванова. М.-Л., 1938;

Rzasoy S. Oğuz mifinin paradigmaları. Bakı: Seda, 2004, 200 с.
Стеблин-Каменский М.И. Миф. Ленинград: Наука, 1976, 121 с.

Тернер В. Ритуальный процесс. Структура и антиструктура / В.Тернер. Символ и ритуал (сб. трудов). Москва: Наука, 1983, с. 104-269

Толстов С.П. Города гузов // «Советская этнография», 1947, № 3, с. 55-102

Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику / Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках (сб. ст.). Москва: Наука, 1988, с. 7-60

Топоров В.Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд) / Очерки естественно-научных знаний в древности (сб. ст.). Москва: Наука, 1982, с. 8-40

Топоров В.Н. Поэт / Мифы народов мира. В 2-х томах. Том 2. Москва: Изд. «Советская энциклопедия», 1982, с. 327-328

Труды по знаковым системам. Вып. 2, Тарту: 1965

Veliyev K. Dastan poetikası. Bakı: Yaziçi, 1984